

WKA = 4
HA 6.791

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI
CSÁSZÁR ELEMÉR

HARMINCHETEDIK ÉVFOLYAM

I—II. FÜZET

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
1927

TARTALOM.

TANULMÁNYOK, ÉRTEKEZÉSEK.

	Lap
<i>Balogh József</i> : 'Nemzet' és 'nemzetköziség' Szent István Intelmeiben.	1
<i>Szerb Antal</i> : A magyar újromantikus dráma	11
<i>Trencsény Károly</i> : Arany János és az eposzi közvagyon. I. közl.	40
<i>Tímár Kálmán</i> : Magyar kódex-családok. I. közl.	60
<i>Dézi Lajos</i> : Régi magyar verseskönyvek ismertetése. VII. A Decsi-kódex. I. közl.	68
<i>Waldapfel József</i> : Adalékok Balassi Istenes énekeinek mintáihoz.	77

ADATTÁR.

Két kuruckori költemény. <i>Badics Ferenc</i>	87
Kisfaludy Sándor és az insurrectio. <i>Gárdonyi Albert</i>	91
Legrégibb bibliafordításunk. <i>Waldapfel József</i>	96
Pálóczi Horváth Ádám Ötödélszáz énekének töredékes kézírata. <i>Szabolcsi Bence</i>	99
Eddig ismeretlen költemények Zrinyiről, a költőről. <i>Harsányi István</i>	108
Görög Demeter az Esterházyaknál. <i>Hajnal István</i>	115
Schiller és Szigligeti. <i>Speneder Andor</i>	118
Csokonai «A reményhez» című versének dallama. (Adalék Kossovich József működéséhez.) <i>Harsányi István</i>	119
Egy Csokonai-vers sárospataki dallamának szerzője. (Adalék Fogarasi János dallamaihoz.) <i>U. az</i>	120
A Kölcsényt sirató énekhez. <i>Gulyás József</i>	121
Lengyel József versei. <i>U. az</i>	123
Tompa gyűjteményben kiadatlan verse. <i>U. az</i>	125
Mikor gyűjtötte össze verseit Katona József? <i>Hegedüs Zoltán</i>	126

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Harsányi István: A magyar biblia. <i>Pap Károly</i>	128
Vörösmarty kiadatlan költeményei. <i>Kékly Lajos</i>	130
Zulawski Ándor: Az új magyar irodalom problémái. <i>Zlinszky Aladár</i>	132
Rákosi Jenő: Emlékezések. <i>Hajdu Zoltán</i>	134
Csengery-émlékkönyv. <i>Kékly Lajos</i>	135
Dr. Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. 1875—1925. <i>Kocsis Lénárd</i>	137
Doktori értekezések kivonatai. <i>Szinnyei Ferenc</i>	138
Rosnyai Dávid: Horologium Turcicum. <i>Gálos Rezső</i>	140
Jegyzetek a Régi Magyar Költők Tára VII. kötetéhez. <i>Szabolcsi Bence</i>	142
Boross István: Gyóni Géza. <i>Tóth Lajos</i>	144
Balogh István: Gyóni Géza szibériai életrajza. <i>U. az</i>	144

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM.

Az 1926-ik évről. <i>Goriupp Alisz</i>	146
A szerkesztőhöz beküldött könyvek	160

A szerkesztésért felelős:

CSÁSZÁR ELEMÉR (BUDAPEST, I., PAULER-U. 4.)

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI
CSÁSZÁR ELEMÉR

HARMINCHETEDIK ÉVFOLYAM

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
1927

KÖZLEKEDÉSI TÁRSASÁG

KÖZLEKEDÉSI TÁRSASÁG

KÖZLEKEDÉSI TÁRSASÁG

Pallas részvénytársaság nyomdája Budapest, V., Honvéd-utca 10.
Felelős vezető: Tiringér Károly, műszaki igazgató.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK, ÉRTEKEZÉSEK.

Lap

<i>Balogh József</i> : «Nemzet» és «nemzetköziség» Szent István Intelmeiben.	1
<i>Décsi Lajos</i> : Régi magyar verseskönyvek ismertetése. VII. A Decsi-kódex.	68, 225
<i>Papp Ferenc</i> : Gyulai Pál és Pataki Emilia.	161
<i>Szerb Antal</i> : A magyar újromantikus dráma.	11
<i>Timár Kálmán</i> : Magyar kódex-családok.	60, 210
<i>Trencsényi Károly</i> : Arany János és az eposzi közvagyton.	40, 181
<i>Waldapfel József</i> : Adalékok Balassi Istenes énekeinek mintáihoz.	77

ADATTÁR.

Amade László ismeretlen verse. <i>Hársing István</i>	270
Bessenyei György áttérése. <i>Harsányi István</i>	243
Bessenyei György A méltóság keserve c. kéziratos poémájának előbeszédei és utószava. <i>U. az</i>	244
Legrégibb bibliafordításunk. <i>Waldapfel József</i>	96
Csokonai «A reményhez» című versének dallama. (Adalék Kossovich József működéséhez.) <i>Harsányi István</i>	119
Egy Csokonai-vers sárospataki dallamának szerzője. (Adalék Fogarasi János dallamaihoz.) <i>U. az</i>	120
Kik írták a Debreceni Grammatikát? <i>U. az</i>	275
Görög Demeter az Esterházyaknál. <i>Hajnal István</i>	115
Pálóczi Horváth Ádám ötödfélszáz énekének töredékes kézirata. <i>Szabolcsi Bence</i>	99
Káldi György a legrégibb magyar bibliafordításról. <i>Timár Kálmán</i>	270
Mikor gyűjtötte össze verseit Katona József? <i>Hegedüs Zoltán</i>	126
Adalék Kazinczy életéhez. <i>Gulyás József</i>	274
Kisfaludy Sándor és az insurrectio. <i>Gárdonyi Albert</i>	91
Kisfaludy Sándor részvét-levele Pápay Sámuel halála alkalmából. <i>Trencsényi Károly</i>	272
A Kölcseyt sirató énekhez. <i>Gulyás József</i>	121
Két kuruckori költemény. <i>Badics Ferenc</i>	87
Lengyel József versei. <i>Gulyás József</i>	123
Újabb adalékok Lengyel József költői működéséhez <i>U. az</i>	274
Schiller és Szigligeti. <i>Spenéder Andor</i>	118
Udvarhelyi Szeles János haláltáncéneke a XVIII. század végéről. <i>Hársing István</i>	252
Tompa gyűjteményben kiadatlan verse. <i>Gulyás József</i>	125
Vörösmarty Mihály levele Perczel Sándorhoz. <i>Hajas Béla</i>	273
Eddig ismeretlen költemények Zrinyiről, a költőről. <i>Harsányi István</i>	108

[*

KÖNYVISMERTETÉSEK.

	Lap
Antal László: Péterfy Jenő. <i>Színnyei Ferenc</i>	279
Balogh István: Gyóni Géza szibériai életrajza. <i>Tóth Lajos</i>	144
Dr. Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. 1875—1925. <i>Kocsis Lénárd</i>	137
Bernfeld Magdolna: A németiség Jókai Mór megvilágításában. <i>Színnyei Ferenc</i>	281
Boross István: Gyóni Géza. <i>Tóth Lajos</i>	144
Brunetiére válogatott kritikai tanulmányai. <i>Fábián István</i>	288
Csengery-émlékkönyv. <i>Kékyl Lajos</i>	135
Dézi Lajos: Magyar történettárgyú szépirodalom. <i>Zlinszky Aladár</i>	277
Dr. Diószeghy András: Rotaresti Dobsa Lajos. (—LZ—).....	291
Doktori értekezések kivonatai. <i>Színnyei Ferenc</i>	138
Irodalomtörténeti tárgyú doktori értekezések a Pázmány Péter tudományegyetemen. <i>U. az</i>	278
Fejős Imre: Modern magyar romantikus költők. <i>U. az</i>	280
Forgács Ferenc: Herceg Ferenc költészete. <i>Kozocsa Sándor</i>	290
Gálos Rezső: A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében. <i>Császár Ernő</i> . 287	
Harsányi István: A magyar biblia. <i>Pap Károly</i>	128
Magyar Irodalmi Lexikon. Szerk. Ványi Ferenc. <i>Gálos Rezső</i>	281
Pásztor Árpád: Gina és Rozamunda. <i>Rubinyi Mózes</i>	284
Rákosi Jenő: Emlékezések. <i>Hajdu Zoltán</i>	134
Jegyzetek a Régi Magyar Költők Tára VII. kötetéhez. <i>Szabolcsi Bence</i> . 142	
Rozsnyai Dávid: Horologium Turcicum. <i>Gálos Rezső</i>	140
Rössler Mária Irén: Magyar domonkosrendi példák és legendák. <i>Színnyei Ferenc</i>	280
Vasshegyi Margit: A magyar Molière fordítások. <i>U. az</i>	281
Viczián Mária: Nestroy János hazánkban. <i>U. az</i>	281
Vörösmarty kiadatlan költeményei. <i>Kékyl Lajos</i>	130
Waisbecher Ede: Pázmándi Horvát Endre szépirodalmi munkássága. <i>Színnyei Ferenc</i>	279
Waldmann Ernő: Madách Mózes. <i>U. az</i>	280
Zulawski Andor: Az új magyar irodalom problémái. <i>Zlinszky Aladár</i> 132	

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM.

Az 1926-ik évről. <i>Görüpp Alisz</i>	146
Az 1927-ik évről. <i>U. az</i>	292

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

	ap		Lap
Ábrányi Emil.....	281	Bécsi-k.	63, 96, 97, 270
Aldighieri.....	209	Békefi Remig.....	1, 2, 9
Amade László, <i>Ah már hová légyek</i>	270	Beöthy Zsolt 16, 23, 34, 243, 244, 282	
Ámor és Psyche-monda.....	26	Bessenyei 243; — <i>Méltóság keserve</i> 244; — <i>Philosophus</i> 32; — <i>Természet világa</i>	244
Amphitryon-monda.....	25	Beza.....	78—85
Anday (Gyulai Pál álneve) 167, 169, 179		Biblia.....	40
Andorka Gyula.....	68	Bod-k.	217, 218
Angyal Dávid.....	95	Brandolini, <i>De comparatione rei publicae et regni</i>	7
Apor-k.....	63, 96, 98, 271	Brentano, Clemens, <i>Ponce de Leon</i>	33
Arany János 24, 26—28, 40, 182; — <i>Bolond Istók</i> 56; — <i>Buda halála</i> 44, 52, 54, 57, 58, 181, 182, 183, 185, 187; — <i>Csaba</i> 53; — <i>Csanád</i> 203; — <i>Daliás idők</i> 45, 55, 57, 190; — <i>Dante</i> 40; — <i>Egri leány</i> 200; — <i>Elveszett alkotmány</i> 41, 44, 46, 48, 51, 56, 183, 186, 188, 189; — <i>Katalin</i> 56; — <i>Murány ostroma</i> 46, 50, 52, 188, 197, 201; — <i>Nagyidai cigányok</i> 44, 47, 48, 53, 56, 57, 185, 188, 189, 194, 196, 207; — <i>Tengeri hántás</i> 185, 186; — <i>Tetemrehívás</i> 207; — <i>Toldi</i> 42, 44, 51, 53, 55; — <i>Toldi estéje</i> 46, 50—53, 192; — <i>Toldi szerelme</i> 42, 44, 45, 47, 48, 51, 54, 55, 57, 58, 59, 202, 207; — <i>Visszatekintés</i> 179; — <i>Zrínyi és Tasso</i>	43, 56	Calderon 32, 34; — <i>Az élet álom</i>	32
Arany László.....	22	Camoëns, <i>Luziáda</i>	42
Argirus-monda.....	26	Cervantes, <i>Don Quixote</i>	42
Ariosto 41, 44, 56, 58; — <i>Or- lando furioso</i>	45	Cornides-k.	217
Aristoteles.....	3, 7	<i>Corpus Juris</i>	1
Balassi, <i>Istenes énekei</i>	77	Császár Elemér 16, 25, 28, 29, 31, 290	
Bankó leánya.....	202	Császár Ernő.....	80
Banville, Th., <i>Diane au Bois</i> ..	15	Csengeri Antal.....	42
Bartók Lajos 38, 281; — <i>Leg- szébb</i>	21, 22, 30	Csengery János.....	135
		Csernátomi, <i>A magyar ódaköltés története</i>	77
		Csiky Gergely 17, 21, 27, 33; — <i>Ellenállhatatlan</i> 20—21, 32, 33; — <i>Jóslat</i> .. 15, 20, 24, 30, 34	
		Csokonai 123—126; — <i>Béka- egérharc</i> 40, 41; — <i>Dorottya</i> 40; — <i>Forró sóhajtások</i> 120; — <i>Reményhez</i>	119
		Czech-k.	218, 219
		Czuczor Gergely.....	120, 121
		Dante.....	40, 41
		<i>Debreceni Grammatika</i>	275

	Lap		Lap
Debreceni-k.	66	Haller, <i>Hármas história</i>	40
Decsi-k.	68—76	Halm, Fridrich	34
Dedek Crescens Lajos	222, 223	Harnack	4
<i>De morum institutione</i>	1, 3	Heine	33, 35
Dézi Lajos 77, 85, 140—141,	252, 282	Herczeg Ferenc	290
	291	Herder	27
Dobsa Lajos	291	<i>Hét bűnbánó zsoldár</i>	211
Dóczi Lajos 13, 17, 19, 20, 22,		Hinemar	2
27, 29, 33, 35, 38; — <i>Csók</i> 13,		Homeros 40, 54, 58, 181, 183, 184,	
18—20, 22, 27, 32, 34, 35; —		188, 205; — <i>Iliás</i> 41, 42, 46,	
<i>Ellinór</i>	22, 24, 32, 35	48, 49, 52, 194; — <i>Odysseia</i> 52,	193
Domonkos-k.	216, 217	Horatius	209
Dömötör János	280	Horn Emil	65
Dugonics András 16, 35; — <i>Kán</i>		<i>Horologium Turcicum</i>	140, 141
<i>László</i>	22	Horváth Adám, Pálóczi, dalgyűj-	
		teménye	99—107
Edda	41, 181, 203	Horváth Cyrill	65
Ehrenfeld-k.	67	Horváth János	290
Éjszaki Károly 15—17, 27; —		Horváth-k.	217
<i>Cydoni alma</i> 15—17, 19, 25,			
27, 28, 34, 35		Hosvai Selymes Péter ..	44, 57, 209
Elfrida-monda	22	<i>Intelmek</i>	1, 3—5, 7—10
Endrédi Sándor	281	Ionas	2, 5
Ennius	209	Ipolyi, <i>Magyar mythologia</i>	181
Eötvös József, <i>Vár és kunyhó</i> .	179		
Erdélyi Híradó	161, 172, 176	Jakubovich Emil	87
Erdélyi Pál	79	Jókai Mór 281; — <i>Mire meg-</i>	
Érdy-k.	19, 60, 222—224	<i>vénültünk</i>	121
Érsekujvári-k.	99, 212, 217, 218	Jordánszky-k. 98, 218, 219, 223, 224	
<i>Fáncsy-album</i>	15	Káldi György a kodexbibliáról	271, 272
Fénelon, <i>Télémaque</i>	41		
Festetics-k.	218, 219	Kalidásza, <i>Sakuntala</i>	42
Firduszi, <i>Sáh-Náme</i>	42	Karácsonyi János 61, 62, 66, 67, 69, 210	
Fogarasi János	120, 121	Katona József	126, 127
		Kazinczy-k.	212, 215
G		Kemény Zsigmond, <i>A sztv örvé-</i>	
Galamb Sándor	16, 29—31, 37	<i>nyei</i>	178
Gálos Rezső	63, 96—98	Kerényi György	120
Garay, <i>Kont</i>	166	Keszthelyi-k.	211
Geibel	39	Kisfaludy Károly, <i>Iréne</i>	35
Goethe, <i>Götz</i> 31; — <i>Iphigenie</i> 34		Kisfaludy Sándor, <i>Hazaftúi szó-</i>	
Gondán Felicián	218	<i>zat</i> 91—93, 95, 96; — levelei	
Gömöry-k.	218, 219	92—95, 272, 273	
Görög Demeter	115—117	Komjáthy Jenő	281
Gragger Róbert	217	Kossovich József	119, 120
Grillparzer	32—34	Kölcsey Ferenc 33, 49; — <i>Balassa</i> 78	
Gvadányi	40	Kölcseyt sirató ének	121—122
Gyergyai Albert	26	Kömüves Nándor Kolos	79
Gyóni Géza	144—145	Kriza-k.	217
Gyulai Pál 161, 162, 282; — és		Kulesár-k.	211—212, 217
Pataki Emilia 161—180; —			
<i>E...-hoz</i> 174; — <i>Emléklap-</i>		Lázár Zelma-k.	210
<i>jaimból</i> 176; — <i>Hozzá</i> 171;		Lengyel József versei 123—125, 274	
— <i>Laurához</i> 169; — <i>Szeret-</i>		Lobkowitz-k.	66, 212, 214
<i>nékék még egyszer látni</i> 179;		Lucretius	209
— <i>Utóhang</i> 175; — <i>Virágok</i>		Lukinich Imre	270
<i>mondanálak</i> 173; — <i>Viszont-</i>			
<i>látás</i>	178		

	Lap		Lap
Madách, Mózes.....	280	Riedl Frigyes...	209
Maeterlinck	14	Rimay János.....	79
Margit-legenda.....	217	Rosnyai Dávid.....	140, 141
Mariana, <i>Les faux confidens</i> ..	32	Rupp Jakab.....	215
Mátyás Flórián.....	9	<i>Salamon és Markalf</i>	245
Meilhac-Halévy.....	15	Sand, George.....	166, 180
Meyer, C. F.....	39	Sándor-k.....	217
Milton.....	41	Schiller.....	41, 118
Molière.....	25, 41	Schlegel, Friedrich.....	36
Moreto 18, 32, 33; — <i>Közönyt</i> <i>közönnyel</i> 32; — <i>Szép Diego</i> 32, 33	32, 33	Sepsiszentgyörgyi Ferenc ..	210, 212
Móricz Zsigmond.....	133	Shakespeare 4, 24, 28, 29—32, 41, 183, 187, 208	41, 183, 187, 208
Musset.....	21	Simor-k.....	212, 215
Müncheni-k. 63, 96, 97, 98, 224,	271	Strindberg.....	14
Nádor-k.....	67, 212	Szabó Dezső.....	133
Nagy Miklós.....	286	Szász Károly (püspök) 39, 162, 167, 168, 171	39, 162, 167, 168, 171
Nagyszombati-k.	66, 212, 213, 217	Székelyudvarhelyi-k.....	210
<i>Nibelung-ének</i>	41, 44, 49, 194, 200, 208	Szekfü Gyula.....	8
Négyesy László.....	270	Szeles János, Udvarhely... 252, 270	252, 270
Némethy Lajos.....	60, 64	Szencsey-k., <i>Rákóczi éneke</i>	87
Nyéki Vörös Mátyás.....	79, 80	Szenczi Molnár Albert.....	271
<i>Ómagyar Mária siralom.</i> 217, 218	217, 218	Szent István <i>Intelmei</i>	2, 5, 6
Ossian.....	41	Szigligeti Ede, <i>A világ ura</i>	118
<i>Pancsatantra</i>	140, 141	Szilády Aron.....	79, 80, 82, 85
Pápay Sámuel.....	272	Szilágyi István.....	41
Pázmány Péter.....	79	Szilágyi Sándor.....	42, 175, 178
Peer-k.....	220—222	Szily Kálmán.....	96, 272
Példák könyve.....	217, 218	Tasso 41, 43, 46, 183, 189, 193, 195, 205, 206	41, 43, 46, 183, 189, 193, 195, 205, 206
Péterfy Jenő.....	279	<i>Te Deum</i>	221
Petőfi Sándor 24, 27, 35, 41, 46; — <i>Felhők</i> 27; — <i>János vitéz</i> 24	24	Teleki-k.....	210, 212
Platen.....	33	Teleki László, <i>Kegyenc</i>	118
Pope.....	41	Tennyson.....	39
Prielle Kornélia.....	175, 176	Thaly Kálmán.....	68, 69, 87
Prudentius.....	6	Thewrewk-k.....	63, 217
<i>Psalterium</i>	211	Tieck.....	28, 32, 33
Puskin <i>Anyegin</i>	42	Timár Kálmán.....	96, 97
Radvánszky-k.	78	Tinódi.....	57
Rákóczi Ferenc <i>Buzgó éneke</i> 87, 88—91; — <i>Emlékiratai</i> 87, 88	87, 88	Toldy Ferenc.....	48, 60, 244, 282
Rákosi Jenő 15, 17—19, 21, 24, 27—30, 33—34, 38; — <i>Aesopus</i> 12, 14—18, 20, 21, 24, 25, 28, 30; — <i>Emlékiratai</i> 29, 134, 135; — <i>Szerelem iskolája</i> 11— 13, 20, 22, 26, 27, 29, 31, 32, 34; — <i>Tárgma királynő</i>	14	Tompa Mihály.....	41, 125, 126
Rédey Tivadar.....	279	Törös László.....	275
Regelő Pesti Divatlap....	167—171	Tristan-monda.....	204
Révai Miklós.....	219, 221	Váczy János.....	126
Reviczky Gyula.....	281	Vahot Imre.....	171
		Vajda János 20, 178, 285; — <i>Harminc év múlva</i> 286; — <i>Ildikó</i> 286; — <i>Önvallomás</i> ..	286
		Vajda Péter.....	285
		Vargha Damján....	61—63, 66, 217, 218
		Veinstein Hevess K.....	223
		Vergilius 42, 43, 45, 50, 181, 183, 188, 205, 209; — <i>Aeneis</i> 40, 41, 44, 46, 51	42, 43, 45, 50, 181, 183, 188, 205, 209; — <i>Aeneis</i> 40, 41, 44, 46, 51

	Lap		Lap
Verhaeren.....	39	Perczel S.-hoz 273; — <i>Csongor</i>	
Vértesy Jenő.....	270	20, 24—27, 32; — <i>Uri hölgy-</i>	
Virginia-k.....	67, 218	<i>höz</i>	172
<i>Vitéz Francisco</i>	202		
Vitkovics-k.....	67, 212, 220	Waldapfel Józset	223, 224, 271
Voinovich Géza.....	209	Walt, Whitman.....	39
Volf György.....	60, 61, 65	Wieland, <i>Agathon</i>	34
Voltaire.....	41	Winkler-k.....	212, 218
Vörösmarty 23—30, 33, 36, 37, 181, 182, 184, 197; — kiadat- lan versei 130, 131; — levele		Závodszyky K.	243, 244

'NEMZET' ÉS 'NEMZETKÖZISÉG' SZENT ISTVÁN INTELMEIBEN.

— A *De morum institutione* VI. és VIII. fejezetéhez. —

1. A magyar *Corpus juris* élén egy néhánylapos könyvecske áll, amelyet *Szent István király intelmeinek* címén ismerünk. Mióta a figyelem középkori emlékeink felé fordult, azóta problematikusként tartják e könyvet. A történetkutatás felvetette az *Intelmeik autenticitásának és forrásainak* kérdéseit, s negyedszázad előtt történt is számottevőbb kísérlet e két kérdés megoldására. Békefi Remig¹ a karoling törvénygyűjteményekre, a kapitulárekra próbálta meg visszavezetni az *Intelmeik* számos sententiáját és Szent Gellért művének vallotta a könyvet, tehát odautalta, ahova, hagyományaink szerint is mindenkor beilleszkedett: Szent István korába. Az *Intelmeik* keletkezésének *hora* a legjelentősebb probléma. Két *Corpus juris*-kéziratban maradt reánk e mű, mind a kettő igen kései: a XV. és XVI. századból ered. Érthető tehát a gyanu, hogy az *Institutio* renaissancekori hamisítvány, vagy legalább is a középkor végén erősen interpolált, esetleg átstilizált változata valamely *korai* eredetinek, amelynek létezéséről és tartalmáról a XII. századi István-legendák részletesen beszámolnak. Úgy értesülök, hogy ez a gyanu, amely régóta él, még újabban is kísért, sőt nem lehetetlen, hogy tudományos alakot is fog ölteni.

Ennek a gyanunak alaposágát vizsgálódásaink semmivel sem igazolták, de csak kis részben igazolták Békefi eredményeit is. Azon voltam, hogy nemcsak történetkritikai, hanem végre egyszer filológiai módszerrel is megközelítsem az *Intelmeiket*, amelyeket most már — kutatásaim végén járok — az *első Magyarországon keletkezett irodalmi-publicisztikai műnek kell tartanom*. Nemcsak a könyv frazeológiáját s annak egyes elemeit tettem vizsgálat tárgyává, és nem értem be azzal, hogy szószerint való átvételeket nyomozzak. Arra törekedtem, hogy az *Intelmeik* gondolatmenetét és eszmekörét egészében ragadjam

¹ *Szent István király intelmei*, Századok, XXXV. (1901), 922—990 l.

meg, s ezen az úton határoljam el későbbi korok államelméleti felfogásától. A források, helyesebben a mintaképek vizsgálata ezt az elhatárolást nagyban megkönnyítette. Vizsgálódásomnak ezúttal csak eredményeit közölhetem, bizonyítékaimat más helyen kell majd megismertetnem.

Az *Intelmeket* a XI. század első évtizedeiben Szent István udvarának egy kiváló nyugati képzettségű, tehát alighanem nyugati eredetű, jeles tollú papja írta. Mind műveltségének, mind stílusának jelleme arra vall, hogy ez a pap nem volt Szent Gellért — mint Békefi nyomán általában hiszik — de nem is volt olasz, hanem délnémet vagy rajnavidéki. Az *Intelmek* genusára: a protreptikos-műfajra nem voltak hatás nélkül a görög császároknak hasonló intelmei.¹ Alapos okunk van feltenni, hogy a magyar *Intelmek* írója ezeket a görög példákat eredetiben vagy fordításban, esetleg csak kivonatban ismerte. Ebbe a bizánci kancsóba Szent István író-papja tiszta nyugati bort töltött. A középkor, amelynek szellemi életét és gondolatvilágát a szimbolummá avatott 'típus'-hoz és 'közhely'-hez való ragaszkodás jellemzi, patrisztikus alapokon igen korán kialakította az «eszmenyi uralkodó»-nak jellemképét. Az igazságos és kegyes király, a *rex iustus et pius*, voltaképpen Szent Ágoston Isten-országának uralkodója; alakját közhelyként szevillai Isidorusnak és egy VII. századbéli ál-cyprianusi iratnak közvetítésével (*De XII. abusivis saeculi*)² ismerte meg Európa. Ezen az elméleten nyugszik a karoling királyeszmeny, a mely még századokon át döntően befolyásolta Nyugat- és Középeurópa gondolkodását, s ebből sarjadtak ki a VIII—IX. század *speculamaí*, az ú. n. *fejedelmi tükrök*, Hincmaré, Smaragdusé, Ionasé és Sedulius Scottusé.³ Szerzőnk ezeket talán mind ismerte és felhasználta vagy legalább egyeseket közülük; az is könnyen meg lehet, hogy egyiket sem forgatta, csupán valamely átdolgozásuk vagy kivonatuk került a kezébe. Ennek az irodalomnak gondolatköre és fráziskincse annyira azonos és 'tipikus', hogy az *Intelmeknek* közvetlen forrását, ha ugyan van ilyen forrás, megjelölni nem tudjuk. Ennek még egy akadályja van. Szerzőnk biztoskezü, önálló író és stíliszta, és a kor mértékével mérve egy-egy ponton eléggé független gondolkodónak is mutatkozik. Ha frázisait és tételeit tartalmilag könnyűszerrel vissza

¹ Agapethusé, Basiliusé és Theophylactusé, amelyekről Békefi, Kelemennek 1818. évi összehasonlítása alapján kimondja, hogy «nem forrásai Szent István Intelmeinek».

² Kiadta S. Hellmann: *Pseudo-Cyprianus, Texte und Untersuchungen z. Gesch. d. altchristl. Lit.* 34, 1. füzetében, 1909.

³ Hincmarus: *De regis persona et regio ministerio*, Migne, PL. 125, 833. Smaragdus, *Via Regia*, u. o. 102, 931. Ionas, *De institutione regia*, u. o. 106, 279. Sedulius Scottus, *Liber de rectoribus christianis*, kiadta Hellmann, *Quellen und Untersuchungen z. lat. philolog. d. Ma.*, I, 1, 1906.

is vezethetjük a most körülhatárolt speculum-irodalomra, ezeknek a frázisoknak az *Intelme*k szerzője új és nem érdektelen fogalmazást ad. De csak kompozíció és stílus mutatnak itt bizonyos önállóságot — minden egyéb régi, minden hagyomány, minden európai közkinccs Szent István *Intelme*iben.

A középkor uralkodói eszményének ez a dogmatikus fogalmazása nagyban megkönnyíti az *Intelme*k korának meghatározását. Más helyen majd megkísérlem kimutatni: a Szent István-féle *rex iustus, pius, pacificus* teljes egészében a patristikából táplálkozó Nagy Károly-i eszmevilágnak hajtása; a későbbi középkornak is megvan a maga uralkodói eszménye, ez azonban már Aristoteles filozófiájának, a skolasztikának és a kor jogirodalmának talajából sarjad ki.¹ Talán sikerül ezen az úton annak igazolása, hogy a magyar *Intelme*k egy államelméleti irodalmi műfajnak, a koraközépkori speculum-irodalomnak utolsó, felettébb érdekes és sajátos terméke. Ami e téren utána következik, p. o. Salisbury János és Aquinói Tamás uralkodói eszményképe, már merőben más gondolatvilágot tükröz. A *De morum institutione* aligha keletkezhetett később, mint a XI. század első felében.

Az *Intelme*k ilyenképen egy sok változatban ismeretes elméleti és irodalmi konvenció-csoportot ültet át a fiatal magyar kereszténység kertjébe. De maga ez a kereszténység, s így világszemléletének és gondolat-épületének egyes részletei is, még merőben idegen palánták a pogány magyar világban. Az új nyugati uralkodói és állameszménnyel szemben is jelentős ellenállásnak kellett Magyarországon mutatkoznia. Épen ezért szerzőnk két ponton eltávolodik a sok század óta járt országúttól, hogy merészen új csapást keressen. Ez a két pont az akkori magyar világnak két kritikus pontja: így az *Intelme*knek az a két részlete, amely önálló felfogásról tanuskodik — a VI. és a VIII. fejezet — különösen megérdemli figyelmünket.

Míg tehát az *Intelme*k korának és forrásainak előbb említett kérdését ma már megoldottnak tekintem, a kis könyv e két helyéhez itt csak feltevést fűzhetek. Könnyen meglehet, hogy e feltevéseim a kutatás további folyamán módosulni fognak; teljeseznek és készeknek nem tekinthetők.

2. Az *Intelme*k VI. fejezetének egyik szövegét: az *unius linguae et unius moris regnum imbecille et fragile est* híres mondatát rendszerint értelmi kapcsolatából kiszakítva próbálták magyaráztatni. Ez a mondat valóban szerfelett feltűnő, tartalmában is, fogalmazásában is — nemcsak magyar nézőpontból, hanem a korabeli egész irodalom szemszögéből is. Az *Intelme*k előbb ismertetett mintaképeiben, az egész idevágó karoling

¹ Otto Schilling, *Die Staats- und Soziallehre d. hl. Thomas v. A.*, 1923.

irodalomban vagy a bizánci királytűkrökben, ilyen vagy hasonló axiómának nyomát nem találtam. Amint látni fogjuk, az eszme, vagy helyesebben a tapasztalat, amely ez axióma mélyén rejlik, korántsem idegen e korban, sőt a kor valóságos viszonyainak teljesen megfelel. Feltűnő csak az, hogy e tapasztalat ilyen világos és merészen fogalmazott alakot öltött, hogy az *Intelmek* szerzője egy országnak erejét épenséggel a népek, a nyelvek és szokások keveredésében látja — szinte azt mernők mondani: az ellentétek kiegyenlítésében, egy *complexio oppositorum*ban, aminő Harnack szerint az emberi intézmények világában a legerősebb teherviselő.

Felfogásom szerint ebben a fejezetben a mű szerzője azt a kormányzati eszmét védi, amely hazánkat a XI. században nyugati jövevényekkel benépesítette — védi a kereszténység civilizatórius feladatát, az idegen papság kibontakozó hatalmát, védi tehát *önnönmagát*. Mindez nagyon is védelemre szorul azzal a homogén nemzeti ellenállással szemben, amelyet a hagyományaihoz ragaszkodó magyarság az új kereszténység etikái, államrendi és társadalmi szervezetével szembeszegzett. Ez a szívós nemzeti ellenállás a középkor derekán új és meglepő volt a nyugateurópai gondolkodás számára. Fustel de Coulanges szerint «a fajok sohasem keveredtek könnyebben és sohasem viseltettek egymás iránt kisebb ellenérzéssel, mint e korban... E kor levelezéseiben olvasva, meglepődéssel látjuk, hogy a fajkülönbség sohasem jelentkezett gyűlölet képében... A társadalmi szervezet mindenütt azonos volt; ugyanazok az osztályok s ugyanazok a rangok, ugyanaz a jobbágyság és ugyanaz a kolonátus, ugyanaz a hűbériség stb. stb. mindenütt. A latin mellett mindenki még egy vulgáris nyelven beszélt, senki sem gondolt rá, hogy a nyelv az ellenségeskedésnek jele lehetne... Az az állítás, hogy a karoling korszakban keletkezett a 'nemzeti érzés', azt jelenti, hogy a IX. század embereiben olyan érzelmeket keresünk, amelyek csak négy századdal utóbb tűntek fel az emberi lélekben... Két tényt kell megrögzítenünk: egyfelől, hogy a faji gyűlölet s a hazaszeretet e kor emberétől idegenek, másfelől, hogy ezek az emberek, akik gyakorta viselnek hadat egymás ellen, sem fajok, sem nemzetek szerint nem különülnek el egymástól.»¹

Ezt a gondolat- és érzésvilágot képviseli, ezt vetíti elének az *Intelmek* szerzője, aki nyugatról jött, ahol ezidőben már Nagy Károly birodalmának romjain csak úgy nyüzsögtek a törpe államok — a X. század derekán Franciaország területén több mint 50 államról tudunk — s aki hihetőleg először találta magát szemközt zárt egységet alkotó, öntudatos nyelvi és faji

¹ *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France. Les transformations de la royauté pendant l'époque Carolingienne.* 1892, 617 s k. l.

csoporttal. A kereszténység meghonosulása Magyarországon ennek az egységnek látnivaló bomlását jelenti; a művelt, tanult, polgáriusult és hasznos mesterségekben jártas idegen elem felülkerekedését. Ezek az advenak méltán érezték magukat minden áldás terjesztőinek.

Mikor tehát az *Intelmek* szerzője mintaképeinek fonálán a vendégszeretet sztereotip parancsához ér, elérkezettnek látja a percet, hogy igazolja az új programot, amely Szent István programja is. Pseudo-Cyprianusnál csak ennyit találhatott: «a király legyen a jövevényeknek, özvegyeknek, árváknak védelmezője (*advenis defensorem esse*)». Smaragdus és a későbbiek is beérik az «*advenis protector esse*» intellemmel. Ez a tanítás az evangéliumokban s a patristikában gyökerezik: orleansi Ionasnál szerzőnk együtt találhatta az egész idézetanyagot — egy-egy gondolatot Ágostonból, Ambrusból, Gergelyből. De a közös főforrás Szent Ambrus *De officiis*¹ mellett kétségkívül Szent Benedek regulájának 52. fejezete volt, amely a vendégeknek a kolostorokba való befogadására ad utasítást. A vendégszeretet illetően «kodifikálására» a középkorban tudvalevően nagy szükség volt: az idegeneket nemcsak vallási és egyházi parancsok erején, hanem a jogi intézkedések külön csoportjával is ki kellett emelni a teljes jogtalanság állapotából a nemzetközi kulturális és gazdasági érintkezés biztonságának érdekében.²

Ennél nem volt sokkal több, amit szerzőnk mintaképeiből meríthetett. Amit ehhez hozzáfűz, az meglepően egyéni és világi:

A vendégeknek és jövevény férfiaknak akkora hasznát láthatjuk, hogy méltán tekinthetjük őket a királyi hatalom hatodik támaszának. Honnan gyarapodott legelsőbb is a római birodalom, magasztaltattak fel és váltak dicsőkké a római királyok, ha nem az által, hogy sok nemes és bölcs ember a világ különböző részeiből özlönlött oda? Róma bizony mind a mai napig szolgáskorban volna, ha az Aeneasok fel nem szabadítják. Mert valamiképpen a vendégek a legkülönbözőbb országokból jönnek, úgy hoznak magukkal különböző nyelveket és szokásokat, különböző ismereteket és fegyvereket, amelyek mind a királyi udvart díszítik és emelik, és elriasztják az elbizott külszágbélieket. Mert az egynyelvű és egyszokású ország gyöngé és törékeny. Ezért, fiam, azt parancsolom néked, hogy jóakarattal lásd el a vendégeket és tisztelegéssel tartsd őket, hogy veled szívesebben töltsék idejüket, semmint másutt lakoznak. Mert ha te arra törekednél, hogy lerontsd, amit én építettem, vagy szétszórd, amit összegyűjtöttem, kétségen kívül a legnagyobb kárát fogja vallani országunk. Hogy ez meg ne történjék, nap-nap után gyarapítsd országodat, hogy koronádat mindnyájan fölségesnek tiszteljék.

¹ II. kv. 21. fej. (103. §.).

² V. ö. a *Fremdenrecht* címszót a *Handwörterbuch d. Staatswissenschaften* 3. kiad.-ban.

A nagy példa tehát Róma, de korántsem az antik Róma egymagában, hanem az a karoling birodalom, amelynek Nagy Károly-i eszményképe lebegett a X. század sóvárgó szeme előtt,¹ s amelyet a legrégibb időktől folytonos fejlődés és alakulás képében látott maga előtt Szent István százada is. A *birodalom soknyelvűsége* egyébiránt olyan tény volt, amely az ókor alkonyán is elbűvölte a római nagyság boldog szemlélőjét. Prudentius, az V. század keresztény költője, a nagy birodalom egységét és hatalmát ugyancsak a sokféleségnek kiegyenlített-ségében látja — nyelvek és szokások harmóniájában:

O Christe nomen unicum, — —
 Qui sceptrum Romae in vertice
 Rerum locasti —
 Ut discrepantum gentium
 Mores et observantias
 Linguasque et ingenia et sacra
 Unis domares legibus.²

Rómát egy *advena* szabadította fel: Aeneas, s ennek az advenának típusára vár az ifjú magyar királyság lelki és hatalmi megerősítése is. Az idegenek a Nyugattal való nyelvi megértetés (linguae), a civilizáció (consuetudines), a műveltség (documenta) és a módszeres európai hadviselés (arma) kincseit hozzák ide magukkal. Nem érdektelen megfigyelni, hogy a nyugati szerző minden idegent, aki a magyar király udvarába szegődött, egészen természetesen olyan jóbarátnak tekint, akitől a külországiak (exteri) méltán tarthatnak. «Az egyetlen igazi egység ebben az időben — írja Fustel de Coulanges — amelyet az elmék többsége meg tudott érteni, az egyetlen, amelyhez az érdekek és szokások hozzáfűződtek, nem a törvények, a haza, a faj, a nyelv egysége, hanem egyszerűen az egy legfőbb úr iránt való hűség.» A magyarság faji, nemzeti és nyelvi egységével szemben a nyugati elméletet találjuk itt,

¹ Nagy Károly 'vendégszeretete', amelynek természetszerűen politikai motívumai is voltak, érdekes kifejezést talál a Poeta Saxo verses Károly-gestájában, V, 481 (MGH, *Poet. Lat.* vol. VI. 1):

Nemo peregrinos illo plus fertur amasse,
 Nemo pari cura suscipiebat eos.
 In quo paene modum pietas excesserat eius
 (Si quid in hoc nimium quisque potest fecere),
 Cum non regali solum foret advena turba
 Aulæ, sed toto iam gravis imperio; etc.

Szóval Nagy Károly hospitalitása már-már túlzott lett volna, ha ugyan ebben az erényben túlzás elképzelhető; de kétségtelen, hogy az idegenek nagy tömege terhessé vált udvarnak, birodalomnak egyaránt.

² *Peristeph* II. 413. s k.

amelyet az idegen szerző kibővített az idegen befolyások okos önvédelmévé.¹

A *vendégszeretetnek* ez a hangoztatása s a reá alapított elmélet az idegenek hasznosságáról egymagában is már a karoling gondolatkörbe utalja tehát az *Intelmeket*. Ez a hospitalitas, mint láttuk, patristikus-keresztény alapon nyugszik (Evangéliumok, Szt. Ambrus, Szt. Benedek) és az elmélet kapcsolatos a IX—X század 'nemzet-elegyedésével', ha a Fustel de Coulanges által megrögzített viszonyokat szabad ezzel a szóval megjelölnünk. A középkor második felében ébredező nemzeti-partikularisztikus szellem a királytükörökbe a *hospitalitas* követelményének ellentétét, az — *inhospitalitást* ültette el. Az idegenek beáramlásának *veszedelmét* a skolasztika — Aristotelesre való utalással (*Pol.* 7, 6) — fedezte fel, s a humanizmus továbbfejlesztette ezt a tételt. A nemzetközi érintkezés — különösen a kereskedelmi forgalom — a társadalom erkölceit lerontja, különböző gondolat- és szokásvilágok keveredése káros zavart és bizonytalanságot támaszt:

necesse est evenire ut homines extranei aliis legibus et consuetudinibus enutriti in multis aliter agant, quam sint civium mores et sic... civilis conversatio perturbatur.²

Abból a korból, amelyből *Intelem-kézirataink* származnak, meglepő véletlen folytán reánk maradt egy hazánkban keletkezett speculum: Brandolininek *De comparatione rei publicae et regni* e. műve,³ egy dialógus, amelyben Mátyás királyé a vezető szó. Az olasz humanista itt hosszan fejtegeti az 'idegenforgalom' erkölcsi veszedelmeit, s formás és logikus essayjében az aristotelesi bölcsesség a Szt. Tamási-i államelmélettel keresztesződik. Az idegenek beözönlésének veszedelme ugyanolyan közhely, aminő közhely volt az Intelmek szerzőjének hospitalitása. Azt mondatja Brandolini a többi közt Mátyás királlyal:

¹ Teljesen egyetértek Szeffü Gyulával (*A faji kérdés és a magyar-ság*. Történetpolitikai tanulmányok, 1924. 76. s. k. l.), ha az itt tárgyalt mondatról ezt írja: «A tipikus középkori felfogásnak kifejezése ez; háttérben Nagy Károly és császári utódainak képe lebeghetett, amint ők udvarukban németek, szlávok, olaszok, frankok felett parancsolnak és hatalmas birodalmi gépezetükkel a legkülönbözőbb fajú és nemzetiségű törzsek életét szabályozzák». De következtetéseihez tovább már nem csatlakozhatom. Szeffü így folytatja: «Amennyiben e hibásan (?) Szent Istvánnak tulajdonított mondásból szabad következtetnünk XII. és XIII. századbéli viszonyainkra, érthető az a közfelfogás, hogy az ország jólétéhez és biztonságához fényes német, spanyol, francia lovagok, idegen eredetű városi polgárok is szükségesek stb.» Felfogásunk szerint ez a mondat valóban Szent István korából származik, a magyar államalapításnak korai programjába beleillik, s így nem a későbbi századok, hanem a XI. század első felének viszonyaira kell belőle következtetnünk.

² Thom. Aq. *De reg. princ.* 2, 3. V. ö. Schilling f. i. m. 118; utalás itt Petrus de Alvernia in *Pol.* 7, 6, lect. 4-re. A Sallustius-helyre (*Catil.* 10) való hivatkozás aligha találó.

³ Kiadta Ábel Jenő, *Irod. tört. eml.*, II, 1890, 77 kk. 11.

Ha meg akarjuk vallani az igazat, ugyan van-e más, ami a jól szervezett államokat megbontaná és jelességüket hibákká rontaná, mint az idegenek erkölcsi és a velük való kölcsönös érintkezés?¹ Az ifjuság erkölcsit ez rontja meg, az anyanyelvet ez hamisítja meg, a jóra nevelt jellemet csábitással és gyönyörűséggel ez teszi elpuhulttá, a szerénységtől és állhatatosságtól ez téríti el; az idegenek pénzével és árujával kapzsiság, törtetés, falánkság, élvezethajszolás és a többi rut és tilalmas véték költözik be.² — A népeknek s a szokásoknak egy államban való összeleplegyedése és kavarodása mekkora kárára van az államnak!³ — A nyelveknek ez a változatossága nem hamisítja s nem rontja-e meg mindenképen az anyanyelvet?⁴ (Intő példa Róma: míg szegény volt uralkodott; a gazdagodás nemzetköziséget jelentett és romlást, amely mai napig tart! 126 l.)

A humanizmus küszöbén (vagy a skolasztika virágzásának korában) a Szent István-féle intellektus semmiképpen sem keletkezhetett. A nagy egyházi és birodalmi egység⁵ eszményét a nemzeti államok sokfélesége váltotta fel. A X. századnak ezt az axiomáját már akkor meg sem értették, vagy átértelmezték, mint ahogy szállóigénket majd minden kor buzgón értelmezgette és azon igyekezett, hogy új és új politikai tartalommal töltse meg.

Az «egynyelvű és egyszokású ország gyengességéről» szóló politikai frázis további sorsával nem foglalkozhatom itt; be kell érnem vele, hogy Szekfü Gyulának idevonatkozó érdekes adatanyagára utaljak.⁶ Elég itt megemlíteni, hogy a XVIII. század végétől fogva az *Intelme*k e híressé vált mondatát a magyarság nemzeti és nyelvi törekvéseivel szegezték szembe és a nemzetiségi nyelvek érdekei mellett használták fel. Az elmondottak után felesleges még egyszer rámutatnunk, hogy Szent István, illetve *Intelme*inek szerzője, nem gondolt a magyar földön lakó nem-magyar népeknek nyújtandó kedvezésekre; a híres — sőt alaptalanul hirhedtté vált — frázis pusztán a nyugatról betelepültekre vonatkozik, akiknek az első magyar király védelmet kívánt nyújtani.

3. Felfogásom szerint az idegenek e védelmével, tehát a nemzetközi elv hangsúlyozásával szorosan kapcsolatos az *Intelme*knek egy másik, eddig ugyancsak alaposan félreértett helye, a VIII. fejezet második fele:

Éppen ezért, szerelmes fiam, atyádnak rendelkezései mindenkor szemed előtt legyenek, hogy boldogulásod mindenütt királyi gyeplő irányításával

¹ Peregrini mores mutuaque commercia.

² 124 l.

³ Quid illa omnium gentium ac morum in una civitate permixtio atque colluvie quantum civitati detrimentum affert? 125 l.

⁴ Linguarum tanta varietas nonne patrium sermonem adulterat et pervertit omnio? U. o.

⁵ V. ö. Bryce, *A római szt. birod.*, ford. Balogh Á., 1903, 100 kk. 11.

⁶ Szekfü: *A magyar államnnyelv*, 1926. 42., 232., 259–62., 375., 378. l.

haladjon. Az én szokásaimat pedig, amelyekről látod, hogy illők a királyi méltósághoz, habozás nélkül kövesd; mert nehéz lesz néked ebben az országban kormányoznod, ha az előtted uralkodott királyok szokásának utánzója nem leszel. Vajon kormányozhat-e görög ember latinokat görög erkölcsök szerint? Semmikép sem. Kövesd azért az én szokásaimat, hogy a te néped között kiváltképen becsültesse és dicséretet nyerj az idegenek előtt.

Míg a magyar államalapító egyfelől feltárja országa kapuit az idegenek előtt és őket — amint előbb láttuk — hathatós védelmébe veszi, alapos oka van rá, hogy másfelől a szertelen idegen hatásokkal szemben megvédje a nemzeti hagyományokat és sajátosságokat is. Magyar földön csak magyar szellemben kormányozhatunk, mert minden népnek megvannak alapvető sajátosságai, amelyeket az uralkodónak számba kell venni. Ez az idézett részletnek körülírása s a benne foglalt gondolat e korban még jóval meglepőbb, mint a 'soknyelvűséget' ajánló formula. De azért semmi ok sincs rá, hogy akár a konstantinápolyi latin császárságra értsük, mint tette Mátyás Flórián¹ (aki ennek a feltevésnek alapján vonta kétségbe az *Intelmelek* hitelességét), akár — Békefi Remiggel — arra gondoljunk, hogy a szerző itt az ókornak két népét állította párhuzamba.

Minderről szó sincsen. A szerző előtt ott lebegett a két korabeli nagy birodalom kormányzati szellemének különbözősége: kinek jutna eszébe a két birodalom politikai módszereit felcserélni? Mily nevetni való ötlet ez? Épily képtelen és veszedelmes kísérlet volna a magyar népnek sajátosságait figyelmen kívül hagyni, mikor új állami és társadalmi szerkezetbe illesztjük be.

Ez a meglepő tanítás szerzőnknek aligha nyugati poggyászából került ki; sokkal valószínűbb, hogy Szent Istvánnak fejében született. Az *Intelmelek* írója a magyar király szokatlan gondolatának középkorain szokványos formát és keretet keres. Az új gondolatnak maxima-jelleget kellett adni s hozzá kellett fűzni a királytűkrök valamelyik közhelyéhez. Mint ahogy a «nemzetköziség» sententiáját a vendégszeretet egyházi parancsához kapcsolta, ugyanúgy vezeti be a nemzeti kormányzat intelmét a csak részben idetartozó engedelmisségi parancssal. Az *imitatio maiorum*, az ősök követése és a szülők iránt való engedelmisség birja majd a királyfit a — nemzeti hagyományok tiszteletére!²

¹ *Fontes dom.* I. 228., 232.

² Az *imitatio maiorum*, amelyre Békefi csupán törvénypárhuzamot idéz, nemcsak a vonatkozó nyugati irodalom közhelye, de megtaláljuk a bizánci királytűkrökben is. Basilus, Leóhoz intézett *Intelmeiben*, ezt írja: «Engedelmeskedjél, fiam, az atyai intőszónak, hogy önmagadon is segíts s a birodalmat is jól kormányozd s nékem tanításomat hálával fizesd: jó emlékezzetel». (Παίδου οὖν, τέκνον, τοῖς πατρικαῖς μου λόγοις, ἵνα καὶ σεαυτὸν ὠφελέῃς, καὶ τὴν βασιλείαν εὐδοκώσῃς, καὶ ἐμοὶ χάριν τῆς παιδείας τὴν ἀγαθὴν μνήμην χάρισθῃ: Migne, P. G. 107, LII.; v. ö. u. o. LX., B.)

Ismét ott vagyunk, ahonnan kiindultunk: a karoling *speculum*-irodalomban. Pseudo-Cyprianus egyik vétektípusa a fiúi engedetlenség, az *adolescens sine oboedientia*: «inoboedientia enim totius regni est pestilentia», mondják Szent István *Intelmei*. E tételük természetesen a *Decalogus*ban gyökerezik, hogy évezredes vándorútján szüntelen alakulva, ebben az alakjában konvencionális leplétül szolgáljon az első magyar király egyik nagyfontosságú politikai irányelvének. Így fonódnak össze intelmeinkben az európai latin irodalom közhelyei és frázisai sajátlagosan magyar eszmékkel.

BALOGH JÓZSEF.